

POLGÁR ANIKÓ

Az őisleány, az ősiszennő és Ariadne elvágott fonala

Antik elemek Hajnal Anna költészetében*

„A háború utáni szellem fontos mozzanata, hogy a mítosz iránti érdeklődés mérhetetlenül megnövekedett. A vallástörténet, azelőtt szaktudósok magánügye, most a szellemi élite kedvenc studiumává lett.”¹ Szerb Antalnak ez a megállapítása ugyan a világirodalmi jelenségekre vonatkozik, de az idézet egyúttal a magyar irodalomtörténet két háború közötti korszakát is jellemzi, főként a harmincas éveket, a Nyugat harmadik nemzedékéhez tartozó költők pályakezdésének idejét. „Vannak világtények, amiket csak mítosz alakjában lehet felfogni. Azok a korok, amelyeknek nincs mitológiájuk, szegény korok, mert nem ismerik ezeket a valóságokat”² – fejtegeti tovább Szerb. A mitologikus látásmód, a világtények mítoszalapú megragadása meghatározó eleme a harmadik nemzedékhez tartozó Hajnal Anna költészetének is. Tanulmányomban ennek a mitologikus látásmódnak a megjelenését vizsgálom, s ehhez kapcsolódóan foglalkozom a Hajnal Anna-versek intertextuális hátterével és az antik verselés mintázatainak megjelenésével is.

Az irodalomtörténet Hajnal Annát az antikizáló költők közé sorolja:³ az Argonauták szerkesztőjeként⁴ a klasszika-filológus Trencsényi-Waldapfel Imrével került szorosabb munkakapcsolatba; költészetére, ahogy a harmadik nemzedék több más költőjére

* A témával kapcsolatos kutatások az 1/0106/21. számú, *Kultúrna pamät, problematika prekladu a plurilingvizmus v kontexte mađarskeg literatüray a lingvistiky* című VEGA-projekt keretében folytak.

¹ SZERB Antal, *Hétköznepök és csodák*, Bp., Révai, 1935, 198.

² *Uo.*

³ „Annak a görög és római költöiségnek egyenesági örököse, amely szüntelen kapcsolatot tart a felsőbb hatalmakkal...” RÓNAY László, *Hajnal Anna (1907–1977) = A magyar irodalom története 1945–1975. II/1. A költészet*, szerk. BÉLÁDI Miklós, Bp., Akadémiai, 1986, 383.

⁴ Szilágyi János György visszaemlékezése szerint „a folyóirat kísérlet volt a mind jobban és mind fenegetöbben kiélesedő urbánus-népies ellentét feloldására: ezért a Németh Lászlóval ekkor már szoros baráti kapcsolatot ápoló Kerényi, ezért Illyés Gyula szereplése, és ennek megfelelője Kerényi, Honti és Trencsényi-Waldapfel írásainak megjelenése a *Válaszban* és a *Magyarságtudományban*. Úgy tűnik, a közvetítő elsősorban Trencsényi-Waldapfel volt”. SZILÁGYI János György, *Horatius bibosus = SZ. J. Gy., A tenger felett: Írások ókori görög és itáliai kultúrákról*, Bp., Gondolat, 2011, 192. Rónay László szerint „részben a Horatius noster támasztotta irodalmi érdeklődéséből és megnövekedett műfordítási kedvből nőtt ki a folyóirat gárdája (Radnóti, Vas), részben azok csatlakoztak hozzá, akik költészetükben eddig is az antik minták sokszor csak öntudatlan követésével a bukolikus líra képeivel próbáltak felelni a környező valóság problémáira (Hajnal Anna, Takáts Gyula, Jékely Zoltán stb.)”. RÓNAY László, *Az antikvítás újrászületése = R. L., Hűségés sáfárok*, Bp., Szépirodalmi, 1975, 183. Az Argonauták című folyóiratról lásd még: TRENCSENYI Katalin, *Az Argohajósok (és más „görögök”) viszontagságos kalandjai századunk harmincas éveiben: az Argonauták című folyóirat története*, Irodalomtörténet 1996/3–4, 392–401.

is, bizonyíthatóan hatottak Kerényi Károly nézetei; s ő maga is, akárcsak férje, Keszi Imre bekapcsolódott az antik irodalom fordításába.⁵ A Nyugat nőíróit tárgyaló vagy a magyar női irodalom rejtett hagyományát előtérbe helyező szakirodalmi munkákban említik ugyan Hajnal Annát,⁶ ám sem költészetének, sem költészete antik elemeinek a részletesebb elemzésére nem került sor. A költői életműre irányuló érdeklődést jelzik viszont a nemrégiben megjelent, az életművet betájoló utószavakkal ellátott válogatott kötetek.⁷ Írásom két korábbi Hajnal Annával foglalkozó tanulmányom folytatása: az egyikben a *Tiszta tiszta tiszta* című anyasiratot elemeztem Weöres Sándor anyasiratójával összehasonlítva,⁸ a másikban pedig a nőiség egyes aspektusainak mitológiai megjelenítésére (a leány: παῖς, a viruló asszony: τελεία, az özvegy: χήρα) fókuszáltam, Kerényi Károly mítoszfelfogásából kiindulva.⁹

Görög versemlékek

„A mi nemzedékünk egyik kezdeti közös hangja, a bukolika [...] nem a görögök érzékiségét, inkább Vergilius eklogáinak szelídségét visszhangozta” – írja Vas István a harmadik nemzedék viszonyáról a pásztori költészethez. Bár Hajnal Annára kimutathatóan hatott Vergilius is (Rónay egy konkrét példát is felhoz az *Első eclogából*, melynek visszhangja kihallható Hajnal Anna *Egy kortárs költő olvasásakor* című verséből¹⁰), szerelmi költészete azonban nem a latin, hanem a görög mintákat követi. Vas hangsúlyozza

⁵ Keszi Imre a *Horatius noster*ben a III. könyv 12. ódját fordította (*Horatius noster: Magyar Horatius*, Bp., Officina, 1943, 161.), a *Pásztori Magyar Vergilius*ban pedig a 6. eclogát (*Pásztori magyar Vergilius*, Bp., Officina, 1938, 33–37.). A *Horatius noster* egyes kiadásai közti különbségekről lásd: KÖRIZS Imre, *A mi Horatiusaink*, Literatura, 2008/1, 206–216. Mind Keszi, mind Hajnal Anna szerepelnek egy-egy fordítással a Borzák István és Devecseri Gábor szerkesztésében megjelent Horatius-kötetben, Hajnal Anna a 9., Keszi Imre a 15. epódoszt fordította: Quintus HORATIUS FLACCUS *Összes versei*, Bp., Corvina, 1961, 337–339, 349–351.

⁶ Például BORGOS Anna, SZILÁGYI Judit, *Nőírók és író nők: Irodalmi szerepek a Nyugatban*, Bp., Noran, 2011, 455–456. – Hajnal Anna neve gyakran felmerül Lesznai Anna kapcsán is, kiemelve, hogy „Lesznaihoz igen közel hozta verseinek kozmikus, a teljességet kereső, önálló mitológiát teremtő hangvétele”. *Sorsával tetováltan önmaga: Válogatás Lesznai Anna naplójegyzeteiből*, szerk. TÖRÖK Petra, Bp., PIM, 2010, 507. Lesznai Anna *Köd előtttem, köd utánam* című kötetéhez Hajnal Anna himnikus hangú utószót írt, ezzel a bekezdéssel a végén: „Istennő volt. Nyugodtan ment el, hazament az istenekhez, csatládja körébe.” HAJNAL Anna, *Lesznai Annáról* = LESZNAI Anna, *Köd előtttem, köd utánam*, Bp., Szépirodalmi, 1967, 393. Lesznai és Hajnal költészetének egymáshoz való viszonyáról, a mítosz és a női önkifejezés kapcsolatáról lásd: POLGÁR Anikó, *Myth and feminine self-expression in the poetry of Anna Lesznai and Anna Hajnal*, World Literature Studies, 2017/4, 89–102.

⁷ HAJNAL Anna, *Tiszta tiszta tiszta: Hetvenhét vers*, Bp., Múlt és Jövő, 2006; HAJNAL Anna, „*Engem a némaság ajkához vett*”: *Válogatott versek*, Bp., Orpheusz Kiadó, 2014.

⁸ POLGÁR Anikó, *Az anyaarchetípus megjelenési formái Hajnal Anna és Weöres Sándor anyasiratójában* = P. A., *Poszeidón gyöngyszakállá: Görög–latin intertextusok nyomában, Janus Pannoniustól Weöres Sándorig*, Pozsony, Kalligram, 2020, 215–229.

⁹ POLGÁR Anikó, *Kulturális emlékezet és antik mitológia Hajnal Anna lírájában* = P. A., *Poszeidón gyöngyszakállá, i. m.*, 131–141.

¹⁰ RÓNAY, Hajnal Anna, *i. m.*, 381–382.

ennek az érzéki hangnak a korabeli merészségét, mely a női irodalom kontextusában még meglepőbb: „a szerelem sohasem szólalt meg ilyen szenvedélyes himnuszokkal, ilyen görög erővel és egészséggel a magyar költészetben”.¹¹ „Hajnal Anna költészetében ahhoz a tiszta, magas mámorhoz jut hozzá, amit először a világirodalomban egy másik költő szüretelt: Sapphó” – hangzik Vas István esszéjének záró tanulsága.¹² Nem ő az egyetlen, aki a Hajnal Anna és az ókori költő művei közti kapcsolatra utal. Török Sophie már az első kötetéről írt recenzióban kijelentette, hogy „Hajnal Anna az első költőnek, Sapphónak örököse”.¹³ A *Szertelen nyár* című kötetet olvasva Devecseri Gábor is minduntalan Sapphó nyomaira bukkan: „Szapphót, mindig újra Szapphót juttatja eszünkbe az ilyen, a világ ritmusával együtt remegő édes szorongás. De nemcsak ez. Az erő is, amivel hírt ad magáról.”¹⁴

Már a Nyugat első nemzedékének idején megélné a görög költő iránti érdeklődés: ezt jelzi Hatvany Lajos esszéje, amely Bernhardt Schreiber német nyelvű Sapphó-könyvével és a korabeli filológusok merev, erkölcsi előítéletekkel terhelt Sapphó-képével polemizál. Költőelődként rendre megjelenik a 20. század első felének magyar költőinél, megidéződik Erdős Renée¹⁵ és Lesznai Anna¹⁶ verseiben is. Hajnal Anna Sapphó-reminiszcenciákat tartalmazó versei tehát nemcsak az ókori intertextusokkal, hanem a modern női irodalommal is párbeszédbe lépnek.

Többnyire nem konkrét szövegpárhuzamokról, hanem a Sapphó-töredékekből ismert hang megszólaltatásáról van szó. Hajnal Annánál megidéződik az egyik Sapphó-töredék vershelyzete: a szerelmes lány és az anyja beszélget, a lány kicsit félve, megilletődve vall anyjának a szerelméről. Sapphó töredékében¹⁷ a lány azt panaszolja anyjának, hogy nem tud a szövére figyelni, mert csak a szerelmére gondol:

¹¹ Vas István, *Fellebbezés Hajnal Anna ügyében* = V. I., *Az ismeretlen isten: Tanulmányok 1934–1973*, Bp., Szépirodalmi, 1974, 845.

¹² *Uo.*, 853.

¹³ Török Sophie, *Hajnal Anna: Ébredj fel bennem álom (Verse)*, Nyugat, 1935/7, 56.

¹⁴ DEVECSERI Gábor, *Szertelen nyár: Hajnal Anna versei* = D. G., *Lágymányosi istenek*, Bp., Szépirodalmi, 1975, 417.

¹⁵ Erdős Renée Sapphó-ciklusáról lásd CSEHY Zoltán, *Szodoma és környéke: Homoszocialitás, barátságretorika és queer irányulások a magyar költészetben*, Pozsony, Kalligram, 2014, 515–517.

¹⁶ Lesznai Anna *Édenkert* c. kötetében érezhető Sapphó hatása, több vers tekinthető a sapphói versszak imitációjának, a strófák szabályos adonisi kólonokkal zárulnak (pl. *Éjjel, Egy távoli esküvőre, Szolgáljon néked...*), s megjelennek egyes, a Sapphó-töredékekből ismert versszituációk is (az *Egy távoli esküvőre* c. versben pl. a féltékeny szerető elképzeli kedvesét egy másik nővel). Vö. LESZNAI Anna, *Édenkert: Verse*, Gyoma, Kner Izidor kiadása, 1918, 17, 22–23, 25.

¹⁷ A versnek egy magyarítása Hatvany Lajos említett esszéjében is megtalálható, mely Schreiber fordítása alapján készült, azt bizonyítandó, hogy a német fordítás hozzájárult „Sapphó temperamentumának lecsendesítéséhez” és romantikus dallá alakította a görög töredéket: „Anyuskám, ne légy haragos, / Szegény szívem nagyon nehéz, / Az orsómon lankad a kéz / Lelkemben vágy: csendes dalos. / Dali legény, rád gondolok.” HATVANY Lajos, *Sappho*, Nyugat, 1909/19, <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00041/01027.htm> (Letöltés ideje: 2021. november 21.) Csengery János is népiesre hangolta át a verset: „Nem bírom én, drága szülém, / Már lecsapni bordafámat: / Legény után keltett bennem / Karcu Aphrodite vágyat.” CSENGERY János, *A görög líra gyöngyei*, Szeged, Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., 1933, 53.

Γλύκη μαῦτερ, οὐ τοι δύναιμι κρέκην τὸν ἴστον
Πόθῳ δάμεισα παῖδος βραδίναν δι' Ἀφροδίταν

Anyám, te édes, oly kín a szövés! Igát vetett rám
A lenge Aphrodité, szeretőmhöz hajt a vágyam.
(Németh György fordítása)¹⁸

Édesanyám! Nem perdül a rokka, olyan
szakadós ma a szál –
vágy nehezül rám;
mert a sudár, szép Aphrodité letepert!
szerető, szerető
kell ma nekem már!
(Radnóti Miklós fordítása)¹⁹

Hajnal Anna korai versei gyakran a szerelmes lány hangján szólalnak meg, néha a cím is a narratív szituációra utal (például *A lány beszél*, *A lány újra szól*, *Mégegszer a lány*).²⁰ Az idézett Sapphó-töredékre azonban leginkább a *Petőfit*, *Byront* című vers emlékeztet. Szövés helyett a 20. századi költőnő önműveléssel, költőelődök műveinek olvasásával tölti az idejét, de a szerelemtől nem tud megszokott foglalatosságára odafigyelni: „Petőfit, Byront, Vörösmartyt / letettem sorban, nem segít, / halványak lettek mint az árnyak, / egyedül hagytak”.²¹ A magát elhagyatottnak érző lány itt is az anyját szólítja meg:

Anyám, szeretsz-e? rég nem ismersz,
csak akit szültél, testemet [...].
Mily idegen neked a lélek,
aki itt sír, sír egyedül,
az az akarat, az a kényszer,
mely mindig új görcsbe feszül
s az a védtelen, tárt alázat
a már megsejtett sors előtt –
anyám, mi lett a melegedből,
mely kis koromban befödött?²²

¹⁸ SZAPPHÓ, *Fennmaradt versei és töredékei görögül és magyarul*, ford. NÉMETH György, Bp., Helikon, 1990, 96–97.

¹⁹ RADNÓTI Miklós, *Orpheus nyomában: Műfordítások kétezer év költőiből*, Bp., Pharos, 1943, 7.

²⁰ HAJNAL Anna *Összegyűjtött művei*, Bp., Magvető, 1980, I, 178–180.

²¹ *Uo.*, 147.

²² *Uo.*

Az anya–lány kapcsolat itt is bennőséges, a lány – bár arról panaszkodik, hogy elidegenedett régi énjétől és ebben az új lélekben az anya sem ismer rá korábban dédelgetett kislányára – mégis bizalommal fordul az anyjához, őszintén vall neki szerelméről, mint egy barátnőnek. A szerelem itt is sorsszerű, mint a görögöknél, erejének, mint egy isteni hatalomnak, lehetetlen ellenállni.

Még nyomatékosabb Sapphó jelenléte azokban a versekben, amelyekben Hajnal Anna magát az antik költőnőhöz hasonlítja, vagy őt szólítja meg. Az *Égiek akarták így* című versnek már a címe is az antik világképet, a többistenhitet tükrözi, emellett pedig sztoikus magatartást, az istenek akaratába való belenyugvást sugall. Ez a belenyugvás is a végzet elháríthatatlanságából, a nekünk rendelt sors előli kibúvók hiábavaló keresésének tudatosításából fakad. A versből több Sapphó-töredék visszhangja is kihallható. A narráció kettős: olvasható önmegszólításként, önmaga biztatásaként, de arra is gondolhatunk, hogy a görög költőnő által megszólított Aphrodité a vers narrátora, szavaival ő ad erőt a hozzá könyörögőnek. „Mért nézed szomorun elszálló ifjúságot?” – kérdezi például,²³ mintha az egyik Sapphó-töredékre²⁴ válaszolna, melyben a narrátor lánysága gyors elmúlását panaszolja. Közben felmerül a Sapphóval való azonosulás és a hozzá kapcsolható mitikus „életpályamodell” megvalósíthatóságának lehetősége:

Mindennap szebb leszel, így tündökölsz az időben
Sappho arca is így villogott Lesbos szigetén,
hogy sápadt lett aki látta
s rabjai lettek ifjak leányok.

Így élj, míg szünnék az égiek kegyei
s ha minden betelt már, úgy halj mint elődöd
s pusztítson el méltón
tenger és szerelem.²⁵

Az *Ébredj fel bennem, álom* című versciklusban Sapphót szólítja meg, néniének nevezzi és arra kéri, sírjon vele, hogy Aphrodité az ő kedvéért rajta is könyörüljön:²⁶ a különböző idősíkok találkozását megvalósító együtt sírás tulajdonképpen az irodalomtörténetből ismert hang kölcsönzése lesz, csatlakozás egy már bevált megszólalási módhoz a hasonló élethelyzetben.

²³ HAJNAL, *Összegyűjtött művei, i. m.*, I, 54.

²⁴ „Leányságom, leányságom, merre mégy, ha engem elhagysz? / – Már soha többé hozzád vissza, már soha többé!” *Görög költők*, ford. TRENCSENYI-WALDAPFEL Imre, Bp., Officina Könyvtár, 1942, 24.

²⁵ HAJNAL, *Összegyűjtött művei, i. m.*, I, 55.

²⁶ „Sapphó, szép hajdani lány, téged hívlak esengve, / néném, sírj együtt velem s tán kedvedért felém is hajlik / a vak vágyak úrnője, virágokon trónoló / kegyetlen Aphrodite.” HAJNAL, *Összegyűjtött művei, i. m.*, I, 122.

Az antik metrum mintázatai

„Az antik metrumok szabadabb kezelése is új költői korszakot jelez” – írja Rónay László Hajnal Anna „feleszmélésének” időszakával, a hatvanas évekkel kapcsolatban, megállapítva, hogy ekkor visszatérnek a költőnő „korai költészetének motívumai, de teltebben, érettebben”.²⁷ A séma ugyanaz, mint a harmadik nemzedék több költője (például Devecseri Gábor) esetében: Nyugatos indulás a harmincas években, a háború után a sztálinista korszak mint az életmű mélypontja, majd az újra önmagára eszmélés, a fiatal kori hang újra megtalálása és érettebb kiteljesítése. A pálya zuhanását, majd újra felemelkedését Vas István egy szép albatrosz-metaforával érzékelteti: ahogy Baudelaire versében a kék ég helyett a hajó padlójára került albatrosz esetlenül, szárnyát leejtve lépked, olyan ügyetlenül mozgott Hajnal Anna a politikai költészet terepén, később viszont az albatrosz feltűnés nélkül „visszasiklott elemébe”²⁸ és újra magasba szárnyalt.

Rónay megjegyzéséből arra következtethetünk, hogy Hajnal Anna korábban kötött antik formákban írt, s a hatvanas években kezdte ezeket a formákat fellazítani – ez azonban nem egészen így van. Hajnal az antik metrumokat korai költészetében egészen lazán, versemlékszerűen kezelte, kései költészetéből viszont tudunk például hozni szabályos *ionicus a minorékban* íródott versre (*Eti*, 1976): igaz, ez egyrészt szimultán vers, hiszen ütemhangsúlyosan is értelmezhető (ősi nyolcasként), másrészt a verset a rímek miatt a nyugat-európai verseléshez lehet sorolni.

az a rózsá – alabástrom 4 || 4 x
 ◡◡ – ◡|◡◡ – –
 haloványszín teacsésze 4 || 4 a
 ◡◡ – – |◡◡ – –
 amin átsüt a derengés 4 || 4 x
 ◡◡ – ◡|◡◡ – –
 finom ujja remegése²⁹ 4 || 4 a
 ◡◡ – ◡|◡◡ – –

A szakirodalomban egymásnak ellentmondó vélemények fogalmazódnak meg a Hajnal Anna-versek metrikájával kapcsolatban. Van, aki formaművészeknek tartja, mások viszont a forma laza kezelését hangoztatják. Vas István szerint Hajnal Anna „sohasem tartozott a formai kísérletezők közé”, s „formai tudása egyébként nem abba az irányba fejlődött, amerre ifjú ábrándjai vonzották, a Berzsenyin át megáhitott antik mértékek világába”, hanem a középkori himnuszok formájából kialakult nyugat-európai

²⁷ RÓNAY, *Hajnal Anna*, i. m., 384–385.

²⁸ VAS, i. m., 849.

²⁹ HAJNAL, *Összegyűjtött művei*, i. m., I, 695.

verseléshez.³⁰ Egyik legismertebb versének, a *Tavaszi himnusznak* a formáját a rímesség és nyolcsoros strófákká alakított ambroziánusok alapozzák meg. A Nyugatban megjelent kritikájában Radnóti is ebből a versből idéz, dicséri „a szépen zengő himnuszformát, mely áradó és fegyelmezett egyszerre”, s kiemeli, hogy „a nagy telítettség [...] izgatott könnyedséggel helyezkedik el a forma fegyelmében”.³¹ Rába György is a himnikus dikciót és az ehhez kötődő rímelést emeli ki mint Hajnal Anna formanyelvének jellegzetes elemeit:

A kötött forma a rímelésnek is inkább teret ad, bár Hajnal Anna a sorvégi összecsengést, vallomásos mondatfűzéséhez illőn, úgy alkalmazza, ahogy szeretett mestere, Babits fogalmazta meg Kosztolányi-nekrológiájában: ha úgy nő ki a sor végén, magától, mint a virág. [...] Áradó himnikus dikcióját épp a kötöttségek: sorzárlatok egymásra utalásai, ismétlések, gondolati párhuzamok erősítik zuhatagos fortissimóvá.³²

Sóttér István a népköltészethez és a régi magyar költészet verseléséhez való kötődést emeli ki, de nem konkrét népdalformákról, hanem háttérmintázatokról beszél.³³

A Nyugat nőírói kapcsán a szakirodalomban felmerül a kérdés, hogyan viszonyulnak a költőnők a kötött formákhoz. Török Sophie szélsőséges kijelentése szerint a „költőnők majdnem kivétel nélkül szabad-verseket írnak, lazán kötött sorokat, rím és ritmus hullámszerűségét érzelmeik hullámszerűségével pótolják, a női mondanivaló nem kedveli a kötött formát”.³⁴ Ezt azzal magyarázza, hogy „a költőnők rendszerint nem rendelkeznek a vers formai igényéhez szükséges intelligenciával, vagy érzelmeik szertelen forrósága nem tűri meg a kötött vers fegyelmét”.³⁵ Hajnal Anna költészetét Török Sophie ebből a szempontból kivételnek, ebből fakadóan férfiasnak tartja, hangsúlyozva, hogy „e költészet távolról sem laza, vagy elmosódó, ellenkezőleg, sorai szigorúan zárt, s katonás rendben sorakoznak”.³⁶

Ez a katonás rend valóban főként a magyaros és a nyugat-európai formákban valósul meg. Gyakori azonban, amire Bodnár György is felfigyelt, hogy Hajnal Anna

³⁰ VAS, *i. m.*, 847.

³¹ RADNÓTI Miklós, *Himnuszok és énekek: Hajnal Anna új verseskönyve* = R. M., *Ősszegyűjtött prózai írásai*, Bp., Osiris, 2007, 202.

³² RÁBA György, *Egy himnikus költő: Száz éve született Hajnal Anna*, Holmi, 2007/6, 729.

³³ „Hajnal Anna versein a magyar népköltészet ritmusa üt át [...]. Legtöbb strófaképlete mögött így tehát a népdal és a költészeti népiesség formáira ismerhetünk [...]. Hajnal Anna jellegzetesen magyar zeneiségét mégsem annyira a rímelése vagy a versformák keltik föl, mint inkább a szófűzésnek az a rejtett művészete, melyet a legnehezebb elsajátítani.” SÓTTÉR István, *Hajnal Anna* = HAJNAL Anna, *A gond akár a szemfedél*, Bp., Kozmosz Könyvek, 1985, 319.

³⁴ TÖRÖK, *i. m.*, 55.

³⁵ *Uo.*

³⁶ A formai fegyelmet tartja csak férfiasnak, a mondanivalót viszont nőiesen látgynak. TÖRÖK, *i. m.*, 56.

„lazán fűződő soraiban a szabadvers és az antik mérték emléke találkozik”.³⁷ Az *Egy gyermekhez* című vers a sapphói versszak imitációja. Néha csak egy-egy szótag tekintetében tér el a sapphói sor képletétől:

elkövetendő nemes hősi tettek³⁸
 - ◡◡| - - ||◡◡ - ◡ - -

Az idézet sor harmadik szótagjának a szabály szerint hosszúnak kellene lennie (a sapphói sor képlete: -◡ - |◡ - ||◡◡ - ◡ - -), ettől eltekintve a sor szabályos, hiszen előfordulhat, hogy a 'h' hang a latinon alapuló prozódiai szabályok szerint, ahogy ez a régebbi magyar verselésben gyakori, nem hosszabbítja meg a szótagot. A négy soros strófa utolsó sora mindig ötszótagos, s egy esetben szabályos adónisi kólon:

bátor erőnket³⁹
 - ◡◡| - -

Hasonló példákra más versekben is felfigyelhetünk. A *Tenger* című vers II. részében a sorzárlatok néha a hexameter sorzárlatát vagy a sapphói strófa záró sorát idéző adónisi kólonok:

Nehezen válok el én, bármily zord a barát is
 - ◡◡| - -
 Így néz szét a tengeren s a partra vissza szorongva
 - ◡◡| - -

Ezekre a versemlékekre is érvényes, amit Rónay György Radnóti hasonló formai megoldásai kapcsán megállapít:

Természetesen nem valami képlethez-igazodásról van szó, hanem inkább csak egy emlékképhez való laza kötődésről. A költő nem tudatosan követi a sapphói sorformát, [...] hanem csak „emlékezik” rá; de ez az emlékezés mégis több esetleges, ösztönös rá-ráhibázásnál: *tudatosan* képez ki bizonyos antikos-modern formát, modern-„bukolikus” élménye sugalmazására, és ennek az élménynek adekvát formájául, legsajátosabb ritmusvallomásául.⁴⁰

³⁷ BODNÁR György, *Teljességem kinek kell? Hajnal Anna (1907–1977)* = B. Gy., *Jövő múlt időben: Tanulmányok, esszék, kritikák*, Bp., Balassi, 1998, 143.

³⁸ HAJNAL, *Összegyűjtött művei, i. m.*, I, 28.

³⁹ *Uo.*

⁴⁰ RÓNAY György, *Jegyzet Radnóti formáiról*, *Kortárs* 1964/11, 1823.

Rónay hangsúlyozza, hogy ez az antikós ritmika nemcsak a fiatal Radnótira jellemző, hanem nemzedéki sajátosság, s a nemzedékből külön kiemeli e tekintetben Hajnal Annát, felvázolva nyelvi-formai ihletés tekintetében egy „családfát”, mely Horatiusból, Berzsenyiből eredeztethető és Füst Milánon keresztül jut el a *Sarjúrendek* Illyéséhez, onnan a harmadik nemzedék költőihöz.

Mitikus látásmód

Hajnal Anna költészetét a szakirodalom a mitikushoz köti: van, aki „kozmosz műhely”⁴¹-nek nevezi, egyensúlyozásnak az „Édenkert fái közt kifeszített kötélén”.⁴² Többen is lényegi elemének tartják a panteizmust, valamint „a belső történet és a mítoszok teljesség-igénye” formáló erejét.⁴³ Radnóti kiemeli, hogy „e sajátos világban mítoszok születnek, melyeknek családfája a klasszikus világig követhető, de mégis maiak és sajátosak, s csodálatos teremtményekkel ékesek”.⁴⁴ Vas István szerint a „mítosznak az a funkciója lett nála, mint volt a keletkezése idején: a természet elemi erőinek és indulatainak istenítő megszemélyesítése”.⁴⁵ Hajnal Anna költészete mintha visszavinné minket ahhoz az őállapothoz, mikor „az ember kitárultan átadta magát a világegyetemnek s így töltötte meg és hatotta át a szellem mozgékonyásával s átváltozóképesével”.⁴⁶

Korai versei már nézőpontjukból, világképükből adódóan is mitikusként hatnak: a mitizáláshoz a költőnek nem feltétlenül van szüksége konkrét mitológiai utalásokra. A narráció gyakran visszahelyeződik a múltba az istenek említése, megidézése révén. A mitológia istenei viszonyítási pontként szolgálnak, s a versek beszélőjéhez egészen közel állnak, például: „élek, mint a hajdani istenek boldogan, szerelem nektára lesz italom” (*Fényharmatos reggel*),⁴⁷ „kín s töprengés nélkül mint a boldog istenek” (*Tünődés*),⁴⁸ „A halhatatlanok / egyike, az örök ég, kínom megszánva / annyira felindult” (*Mindent újra felidézek*),⁴⁹ „az istenek sorba meglátogatnak” (*Hogy végzek veled?*),⁵⁰ „rám emlékeztek régi istenségek” (*Tél*),⁵¹ „Ti boldog testek, égiek, / akiket kényszer nem gyötör: / nem tudjátok, a lázadás / milyen gyönyör” (*A csillagokhoz*).⁵²

⁴¹ ALFÖLDY Jenő, *Orpheusz leánya: Hajnal Anna (1907–1977)* = HAJNAL, *Tiszta tiszta tiszta*, i. m., 107.

⁴² SZAKOLCZAY Lajos, *Hajnal Anna fényei: Költő és ember egyazon híron* = HAJNAL, „Engem a némaság ajkához vett”, i. m., 193.

⁴³ BODNÁR, i. m., 143.

⁴⁴ RADNÓTI, i. m., 201.

⁴⁵ VAS, i. m., 846.

⁴⁶ KERÉNYI Károly, *Prótoponos Koré = Homérosi himnuszok: Aphroditéhoz, az Istenanyákhoz, Hestiához, a Naphoz és a Holdhoz*, ford. DEVECSERI Gábor, Bp., Officina, 1941, 51.

⁴⁷ HAJNAL, *Összegyűjtött művei*, i. m., I, 25.

⁴⁸ *Uo.*, 27.

⁴⁹ *Uo.*, 45.

⁵⁰ *Uo.*, 66.

⁵¹ *Uo.*, 171.

⁵² *Uo.*, 290.

A *Tavaszi himnusz* alapmetaforája a fény körének tágulása, mely a hold kikerekedését és a leány asszonnyá érését is jelzi. A hold ragyogása a végsőig fölerősödik, míg bele nem olvad az erőteljesebb fénybe, a napba. A megszólított „úrnő, égi lány” a holdistennő, a narrátor ugyanakkor az első strófa nyolc soron át kigyózó mondatában egyszerre örül a holdnak és a nappali fénynek:

délben az árnyék rövidül,
 egyre előbb mosoly süt rám
 mind áttetszőbb napok mögül,
 ragyogás, ki az éjszakán
 is átsütsz⁵³

Az antik mitikus gondolkodásban a hold a női, a nap a férfi princípiumhoz kötődik. „A napfelkeltéhez a régi vallás az anyai sötétség diadalmas leküzdésének gondolatát fűzi” – állapítja meg Bachofen, aki a nap útjában a fiú fokozatos elszakadását látja az anyától. „Erejének tetőpontján, egyaránt távol a születés és a halál órájától, a nyáját ki- és beterelő pásztortól, ő maga a diadalmas apaság, s ragyogásának az anya éppúgy alárendeli magát, ahogy a poseidóni férfiusággal uralkodón szembeszállt.”⁵⁴ Ahogyan Hajnal Anna himnuszában „tágul a fény édes köre”,⁵⁵ úgy erősödik a korábban ernyedt, alvó holdistennő, s ugyanakkor ereje össze is olvad a nap, a férfi erejével. Artemisz és Apollón testvérekként megtámogatják egymást, ahogy az egymás mellett folyó testvérfolyók: „lépdelsz és fénylő tagjaid / derítik a testvérfolyók: az éj s a nappal partjait...”.⁵⁶ Az istennőt megszólító női narrátor is bágyadtságából ébredt, pusztaságról, fojtó szélről, futó tevékről álmodott, mintha a bibliai sivatagi képek álombeli látványa után nyitná szemét a görög derűre, kitágítva eddigi horizontját: „az én szemem is milyen tág”.⁵⁷

A napszakok metaforikája az évszakokéval társul, a téli álomból felébredés, a jeges föld kiolvadása, a patakok tavaszi áradása a nő szerelemre ébredésének képe. A görög mitológiai allúziók wagneriekkel kombinálódnak: a tél folyamán lángok közt alvó tiszta szűz a lángokba burkolt, a hős Siegfried felélesztő csókjára váró walkürlányra, Brünhildére is hasonlít.

A *Tavaszi himnuszban* a holdistennő, aki egyben termékenységistennő is, feléled, magához vonzza és energiával tölti fel a természet, a mindenség szunnyadó energiáit. A verssel Hajnal Anna mintha Lesznai Anna *Tavaszi Isten* című költeményére felelne: a tavaszisten is megmozgatja a természet erőit, de férfiként, patriarchális

⁵³ *Uo.*, 195.

⁵⁴ Johann J. BACHOFEN, *Az anyajog*, ford. KÁRPÁTHY Csilla = J. J. B., *A mítosz és az ősi társadalom: Válogatott írások*, Bp., Gondolat, 1978, 134.

⁵⁵ HAJNAL, *Összegyűjtött művei, i. m.*, I, 195, 196.

⁵⁶ *Uo.*, 197.

⁵⁷ *Uo.*, 196.

istenatyaként uralja azokat, mintegy az ő akaratához, engedélyéhez van szükség ahhoz, hogy a termékeny női energiák is felszabaduljanak. A tavaszistennek behódoló női princípium a mitizálás Nietzschétől és Adyától tanult módszereit próbálja nőiesíteni.⁵⁸ Hajnal Anna a Lesznai-líra tanulságait is felhasználva tudott egy lépéssel továbblépni, a férfirányítású rend mögötti ősi női, anyai princípiumhoz. A Lesznai-vers női beszélője azt panaszolja, hogy álmának burkát „fájó késszúrással” repesztette szét a könyörtelen, erővel letipró isten, küzdelmük sebekkel, zokogással jár, míg végül a gyengébb megtörik, behódol, letiportan egyesül vele „gyilkos szerelemben”.⁵⁹ A *Tavaszi himnusz* istennője határozottan, de sokkal lágyabban idézi elő a változást, varázslata mindenre és mindenkire hat, nemi szerepektől függetlenül, s nem kegyetlenséggel, hanem termékenysége bűverejével éri el azt, hogy a lábai elé borul a világ.

A műfajilag, tematikusan és hangulatilag is a *Tavaszi himnusz* előzményének tekinthető *Őszi himnusz Afroditéhez* című költemény az öntudatlanság nyomasztó, álomszerű állapotát egy a tenger mélyére eltemetett istennőszobor nézőpontjából mutatja be. Az istennőt felszínre kell hozni, meg kell szabadítani a vizek nyomasztó terhetől, ugyanakkor nem lehet teljesen elszakítani folyékony, női közegétől. „A vízzel való kapcsolat mindig megújhodást hordoz: egyrészt mert a felbomlást »újjaszületés« követi, másfelől mert a vízbe merülés növeli az élet- és a teremtő energiákat.”⁶⁰ A *Tavaszi himnuszban* a már feléledt istennő úgy lesz a mindenség mozgatóerejévé, ahogy Lucretius *De rerum natura* című tankölteményének a bevezetőjében Venus. Ez az istennő azonban nemcsak Aphroditéra (Venusra) emlékeztet, hanem Artemisra is (a sarlós hold, az íj említése ezt egyértelműsíti). Artemis (Diana) a „természet – állati és növényi – virágzó életének megszemélyesítőjévé fejlődött”, „mint az erdő úrnője, uralkodik a vad és szelíd állatok felett”, „mint a hold, különösen pedig mint a sárga őszi hold istennője, ő töltötte meg a paraszt csűrjét ízletes gyümölcscsel.”⁶¹

Hajnal Anna azt az ősalapotot idézi meg, amikor az ősiszennő különböző alakjai még egybemosódtak. „Álomszerű drámaiság jellemzi ezt az állapotot. Az Ősisten és az Ősiszennő újra meg újra átváltoznak, egyesülnek, az Ősleány meghal, helyében egy haragvó istennő jelenik meg, anyaistennő, aki leányában az Ősleányt – önnön magát – szüli újra. A dráma színtere a világmindenség, háromfelé osztva, mint ahogy az istennő maga is hármas: őskoré, anya, leány.”⁶² Kerényi idézett, a Démétér-himnuszhoz kötődő fejtegetése kulcs lehet a Hajnal Anna-líra olvasásához is, a korai koré-versektől kezdve a szerelmi kiteljesedésnek, a mindenség anyai átölelésének megragadásán át az anyasiratóig, melyek anya és leány azonosulását, az anya vegetatív

⁵⁸ A vers elemzését lásd EISEMANN György, *Egy átlényegülés lírai beszéde: Lesznai Anna: Tavasz Isten = Nő, tükör, írás: Értelmezések a 20. század első felének női irodalmáról*, szerk. VARGA Virág, ZSÁVOLYA Zoltán, Bp., Ráció, 2009, 369–376.

⁵⁹ LESZNAI Anna, *Dolgok öröme*, Bp., Szépirodalmi, 1985, 16–18.

⁶⁰ Mircea ELIADE, *Vallástörténeti értekezés*, ford. SUJTÓ László, Bp., Helikon, 2014, 287.

⁶¹ James G. FRAZER, *Az aranyág*, ford. BODROGI Tibor, BÓNIS György, Bp., Osiris, 2002, 90.

⁶² KERÉNYI, *i. m.*, 51.

átalakulását sugallják. Ahogy Démétér alakjában benne van Koré-Persephoné, úgy van ott az érett nőben a valamikori kislány. Mintha lelassított ovidiusi átváltozásról lenne szó, melynek megvalósulásához ugyan évek hosszú sorára van szükség, ez az időtávlat sem elég azonban a tudat megváltoztatásához: az új testbe kényszerült nő továbbra is a korábbi testképzeteiből kiindulva mérlegeli magát, az öregség külső jeleit levethetetlen álarcnak, isteni büntetésből kapott átváltozott formának érezheti, akár a babérfa alakját Daphné, aki Hajnal Anna *A fá* című versében megöregedve, vén faként kerül az utunkba: „benne én lakom / mindennel aki voltam és vagyok, / Apolló ő aki elől futottam: / fa tömbdereka rejti derekam”.⁶³ Hajnal Anna a növényekbe, a fákba gyakran lát bele nőalakokat, a nőiségnek a természetbe vetüléseként. Az átváltozástematika a költőnő késői köteteiben feltehetőleg Devecseri *Metamorphoses*-fordításának hatásaként jelenik meg.

Az anya–lány viszony mellett mitizálódik a férfi–nő viszony is, ez különösen a korai Koré-versekben, majd az utolsó köteteknek az özvegységet bemutató χίρα-verseiben jelenik meg. A *Hiába Ariadné!* című vers⁶⁴ halott Théseusa mozdulatlanul fekszik, mégis messzire lépked, s nem tud visszatálcálni, hiszen lépteit már nem vezetheti fonál: Ariadné hiába próbálja segíteni, a fal bezárult mögötte. Hiába gurulna a gombolyag, a halott nem menne utána. „Kinek elhalt reménye: / nincs útja. Nincs kötése. / Elvágta azt a szálát.”⁶⁵ A *Júliusi felhőszakadás* című vers⁶⁶ beszélője delfinként úszik a viharos tengeren, s mindent megtesz, hogy kivigye a partra Ariont. Az *Őh régi június!* című vers beszélője vén Baucisként keresi a makro- és mikrokozmoszban Philemont, de az „örökforgó szél”⁶⁷ elforgatja őket egymástól. Egy másik mitológiai páros, Orpheus és Eurydiké is megidéződik a *Fuvolaének* című versben, a nemi szerepek megcserélésével: „én Fiu-Eurydikém. / Hadd legyen érted Orpheusz”.⁶⁸

Hajnal Anna verseinek lényegi eleme a mitikus látásmód. Néhány megfigyelés erejéig le tudjuk ugyan választani a görög–latin elemeket a mitikus világkép egészéről, de azt is fontos hangsúlyoznunk, hogy különböző kultúrkörök (az antik mellett legerősebbek a zsidó hatások) egymásba olvadásáról van szó – igaz, nem olyan erőteljesen hibrid jelleggel, mint például nemzedéktársai közül Weöres Sándornál. Visszatulva Szerb Antalnak a bevezetőben idézett, a két háború közötti magyar irodalomra vonatkoztatott gondolataira, elmondhatjuk, hogy Hajnal Anna nemcsak költői indulásakor, hanem pályája későbbi magasra ívelésekor is (főként a hatvanas és hetvenes években) mítosz alakjában fogta fel a világtényeket, és a maga egyéni mitológiáját antik elemekre is (intertextuális utalásokat és időmértékes metrikai elemeket is működtetve) alapozta, illetve építette fel.

⁶³ HAJNAL Anna, *Parti város*, Bp., Szépirodalmi, 1970, 31.

⁶⁴ HAJNAL Anna, *Elhiszed nekem?*, Bp., Magvető, 1976, 14–15.

⁶⁵ *Uo.*, 15.

⁶⁶ *Uo.*, 16.

⁶⁷ HAJNAL Anna, *Alkonyfény*, Bp., Magvető, 1978, 25.

⁶⁸ HAJNAL, *Összegyűjtött művei, i. m.*, I, 690.

POLGÁR ANIKÓ
egyetemi docens
Selye János Egyetem, Komárom
polgaraniko@post.sk

*The Ancient Girl, the Ancient Goddess and the Cut Yarn of Ariadne
Ancient Elements in the Poems of Anna Hajnal*

Abstract: The study examines the appearance of mythological point of view and ancient elements in the poems of Anna Hajnal (1907–1977). The first subchapter explores the intertextual background of her early poems written in the 1930s. Anna Hajnal often likens herself to Sappho or addresses the ancient Greek poetess. The second subchapter is concerned with the appearance of ancient quantitative verses. For example, the poem *Egy gyermekhez* (To a Child) is an imitation of the Sapphic stanza in terms of verse form. The poetess does not consciously follow the Sapphic stanza, it only evokes her memory. The third part analyzes the mythical poems of Anna Hajnal. The poem *Tavaszi himnusz* (The Hymn of Spring) focuses on the goddess of the moon, who is also the goddess of fertility. The author compares The Hymn of Spring with Anna Lesznai's poem *Tavaszi Isten* (The God of Spring). The God of Spring rules the forces of nature as the patriarchal father-god, the goddess of spring, on the other hand, brings about change more softly.

Keywords: Anna Hajnal, Sappho, Hungarian poetry, ancient elements, mythical poems

DOI: 10.37415/studia/2022/1-2/37-49.

Open Access: Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)